

عدالت عبارت است از هر چه که منطبق بر قانون نظام اسلامی باشد

در اندیشه‌ی معظم له عمل به هر چه که بر مبنای شرع باشد، عدالت است و چون با پیروزی انقلاب اسلامی، شرع منور اسلام در قالب قوانین و مقررات مصوب مجالس قانون‌گذاری به منصفی ظهور رسیده است، عدالت عبارت است از هر چه که منطبق بر قانون نظام اسلامی باشد.

در اندیشه‌ی معظم له عمل به هر چه که بر مبنای شرع باشد، عدالت است و چون با پیروزی انقلاب اسلامی، شرع منور اسلام در قالب قوانین و مقررات مصوب مجالس قانون‌گذاری به منصفی ظهور رسیده است، عدالت عبارت است از هر چه که منطبق بر قانون نظام اسلامی باشد.

در این مقاله تلاش گردیده است تا با تحلیل بیانات مقام معظم رهبری درخصوص چیستی عدالت اجتماعی و تعریف آن به آثار منفی فقدان عدالت اجتماعی اشاره گردد. در اندیشه‌ی معظم له عمل به هر چه که بر مبنای شرع باشد، عدالت است و چون با پیروزی انقلاب اسلامی، شرع منور اسلام در قالب قوانین و مقررات مصوب مجالس قانون‌گذاری به منصفی ظهور رسیده است، عدالت عبارت است از هر چه که منطبق بر قانون نظام اسلامی باشد. پاره‌ای از چالش‌های ناشی از بی‌عدالتی اجتماعی در جامعه از دیدگاه رهبر معظم انقلاب را می‌توان چنین برشمرد: محرومیت‌های اقتصادی چون فقر و بیکاری، معضلات اقتصادی چون گرانی، تورم و کاهش ارزش پول ملی، استفاده‌ی نادرست از سرمایه‌ها و منابع، روابط ناسالم میان ثروت و قدرت، عدم تدوین قوانین مناسب و عدم اولویت دادن به امور اقتصادی با اهمیت‌تر در تنظیم سیاست‌ها، زندگی اشرافی برخی مسئولان، فسادهای مالی و اداری، تبعیض، توجه به سفارش‌ها و پارتی بازی، عدم توجه به امور اقتصادی اقشار آسیب‌پذیر، ترجیح بخش دولتی و عمومی بر بخش خصوصی و تعاونی‌ها، نابرابری در استفاده از موقعیت‌ها و اختلاف درآمدها.

مقدمه

«عدالت» در دیدگاه اسلامی مفهومی ناب و دقیق است که شناخت زوایای آن نیاز به دقت فراوان دارد و هرگونه سیاست‌گذاری جهت تحقق عدالت در کشور منوط به درک صحیح چالش‌های ناشی از بی‌عدالتی است. درباره‌ی نظرات رهبر معظم انقلاب در حوزه‌ی اقتصاد پژوهش‌های اندکی صورت گرفته و این مقاله از این جهت نو و بدیع است. اهمیت رجوع به نظرات ایشان علاوه بر ولایت معظم له بر جامعه‌ی اسلامی، سیاست‌گذاری‌های کلان ایشان در حوزه‌ی اقتصاد و زمامداری جامعه‌ی اسلامی است. اگر ایران اسلامی بتواند عدالت را در جامعه تحقق بخشد و مسیر تعالی اسلامی را با سربلندی طی کند، الگوی عملی نوینی از یک مدینه‌ی فاضله به جهانیان عرضه خواهد کرد. اگر احکام و دستورات اسلامی به‌درستی در ایران اسلامی پیاده شود، دیگر جایی برای مکتب‌های ساخته و پرداخته‌ی غرب باقی نمی‌ماند و اقبال ملت‌ها به حکومت اسلامی به وضوح دیده می‌شود.

الف- مفهوم عدالت

عدالت از جمله مفاهیم عالی اسلامی است که باید اندیشه‌ی ناب دین اسلام در خصوص آن به‌درستی تبیین شود تا جای خود را به اندیشه‌های مغشوش و غیرخالص ندهد. در مجموع دو نظر پیرامون مفهوم عدالت و مرجع تشخیص عادلانه بودن هر امر، وجود دارد:

الف. عدالت عرفی که برای تشخیص مصادیق آن به عرف مراجعه می‌شود، مگر اینکه نص قطعی در تعیین مصادیق آن داشته باشیم؛

ب. عدالت واقعی بر این اساس است که مراجعه به عرف برای تشخیص مصادیق عدالت تنها زمانی میسر است که عرف، عدالت واقعی را با اطمینان و یقین شناسایی کند.

دیدگاه رهبر معظم انقلاب در خصوص مفهوم عدالت، عدالت واقعی است که به توضیح آن می‌پردازیم. دو تعریف مشهور که اندیشمندان اسلامی در خصوص مفهوم عدالت ارائه کرده‌اند عبارتست از: «اعطاء کل ذی حق حقه»¹، یعنی «دادن هر حقی به صاحب آن» و دیگری «وضع کل شیء فی موضعه» یعنی «قرار دادن هر چیزی سر جای خود». این تعریف برگرفته از فرمایش امیرالمومنین (ع) است که می‌فرماید: «العدل یضع الامور مواضعها»²؛ «عدالت هر چیزی را سر جای خود می‌گذارد». با تأملی موشکافانه در می‌یابیم که این دو تعریف کاملاً منطبق بر یکدیگرند؛ بر این اساس رهبر معظم انقلاب در بیانی هر دو تعریف را در کنار هم و به یک معنا به کار می‌برد: «عدالت، یعنی هر چیزی را به جای خود گذاشتن و به هر کسی حق او را دادن»³.

با توجه به این تعاریف، روشن می‌شود که بازگشت عدل به حق است. بنابراین شناخت عدل متوقف بر شناخت حق است. رهبر معظم انقلاب معتقدند که حق عبارت است از قرار حقیقی عالم هستی. پس عدل عبارت است از مطابقت هر چیزی با آن قرار حقیقی عالم وجود؛ همان که خدا آن چنان آفریده است که باید باشد؛ همان که محصول حکمت الهی است و باید چنان باشد و سیر کند که مطابق واقع و حکمت الهی باشد. بر این اساس عدالت دارای یک ریشه‌ی تکوینی در جهان هستی است.⁴

از طرف دیگر، شرع مقدس کاملاً با نظام هستی و عالم واقع هماهنگ است. زیرا در جهان‌بینی اسلامی تشریع با تکوین کاملاً هم‌خوانی دارد و همه‌ی باید‌ها و نبایدهای حقوقی و تشریعی خداوند در شرع مقدس، به استناد بوده‌ها و نبوده‌های تکوینی است؛ به‌طوری که اگر آن حقایق تکوینی به‌صورت تشریع تجلی یابند به حالت همان حقایق حقوقی متبلور می‌شوند و اگر این مواد حقوقی و تشریعی به‌صورت تکوینی تجلی یابند، همان حقایق تکوینی می‌شوند. باطن این قوانین و ملکوتشان حقایق و

ظاهر آن‌ها حقوق است؛ به گونه‌ای که تکوین و تشریع، حقیقت و حقوق، دو روی یک سکه‌ی انسانیت‌اند. در حقیقت، تشریع و قانون‌گذاری زمانی درست و حق است و انسان را به سعادتش می‌رساند که هماهنگ با تکوین و آفرینش انسان و جهان باشد. بر همین اساس، رهبر معظم انقلاب عمل به هرچه را که بر مبنای شرع باشد، عدالت می‌دانند⁵. بنابراین در نظام اسلامی سعی و تلاش باید بر آن باشد که تمامی قوانین مبتنی بر شرع مقدس باشند⁶. در جای دیگری معظم له صراحتاً عدل را عمل بر طبق قوانین اسلام می‌دانند⁷.

از نظر رهبر معظم انقلاب با پیروزی انقلاب اسلامی، شرع منور اسلام در قالب قوانین و مقررات مصوب مجالس قانون‌گذاری ظهور یافته است. حاکمیت قانون و حفظ نظم حکومت اسلامی اقتضا می‌کند که این قوانین به وسیله هر فردی قابل تفسیر نباشد. لذاست که در جمهوری اسلامی شرع همان قانون مصوب مبادی قانونی است⁸ و عدالت همان عمل کردن بر اساس مفاد قانون⁹. با این توضیحات، تفاوت عدالت با مفاهیمی چون مساوات و برابری¹⁰، مبارزه با فقر¹¹ و همچنین عدالت کمونیستی¹² و لیبرالیستی¹³ روشن می‌شود. در واقع آنچه مورد نظر است عدالت توسعه‌محور است؛ بدین معنا که عدالت را با توسعه و رشد اقتصادی با هم و در کنار هم در نظر داشته باشیم¹⁴. آن پیشرفت اقتصادی که به قیمت ضعیف شدن و زیر فشار قرار گرفتن طبقاتی از جامعه تمام شود مورد نظر نیست. هدف جمهوری اسلامی عبارت است از ساختن کشوری نمونه که در آن رفاه مادی همراه با عدالت اجتماعی و توأم با روحیه و آرمان انقلابی همراه با برخورداری از ارزش‌های اخلاقی اسلام تأمین شود. هر یک از این چهار رکن اصلی ضعیف یا مورد غفلت باشد، بقای انقلاب و عبور آن از مراحل گوناگون ممکن نخواهد شد¹⁵.

نکته مهم دیگر، آن است که عدالت اسلامی با دو مفهوم عقلانیت و معنویت در هم تنیده است. اهمیت عقلانیت از این جهت است که اگر عقل و خرد در تشخیص مصادیق عدالت به کار گرفته نشود، انسان در تشخیص مصادیق عدالت به گمراهی و اشتباه دچار می‌شود. از طرف دیگر اهمیت معنویت از آن جهت است که عدالتی که همراه معنویت و توجه به آفاق معنوی عالم وجود و کائنات نباشد به ظاهر سازی و تصنع تبدیل خواهد شد¹⁶.

ب- چالش‌های ناشی از بی‌عدالتی اجتماعی

در این فراز با تکیه بر نظرات معظم له، به پیامدهای فقدان عدالت اجتماعی در جامعه به اجمال پرداخته خواهد شد.

ب-1. محرومیت‌ها و معضلات اقتصادی

در عرصه اقتصاد، نبود عدالت منجر به بروز آسیب‌ها و نارسایی‌هایی خواهد شد که منجر به اختلال در پیشرفت جامعه خواهد شد. از جمله مهم‌ترین مشکلاتی که در این عرصه پدید می‌آید عبارتند از:

ب-1-1. فقر

به فرد و جامعه‌ای، فقیر و توسعه‌نیافته می‌گویند که دچار کمبود وسایل لازم زندگی از قبیل غذا، لباس، مسکن، بهداشت و آموزش کافی باشد و از این رو در بحرانی از مشکلات اقتصادی و نابسامانی‌ها به سر برد. در این صورت فعالیت‌های اقتصادی ارزنده و ثمربخش در آن رونق نمی‌گیرد، فقدان وسایل رفاه بخش زندگی و کمبود مواد غذایی به شدت مردم را رنج می‌دهد، کمبودها و گرسنگی فراگیر می‌شود، توان تحرک، قدرت دفاع، شخصیت آدمی، کارایی و بهبود زندگی با شکست مواجه می‌گردد و اکثریت مردم در فلاکت و سختی زندگی می‌کنند، سلامت جسمی، ذهنی و روانی آنان به خطر می‌افتد و نمی‌توانند آن گونه که باید از مواهب گسترده‌ی طبیعت و امکانات موجود بهره ببرند.

رهبر انقلاب یکی از ریشه‌های مشکلات کشور را وجود فقر در جامعه می‌دانند¹⁷ و آن را برنده‌ترین حربه‌ی دشمن در مقابله با اقتدار اقتصادی می‌خوانند¹⁸ و لذا اساس اصلاحات¹⁹ و علاج مشکلات کشور²⁰ را در مبارزه با فقر، فساد و تبعیض می‌خوانند. ایشان رفع فقر و محرومیت را در شمار هدف‌های طراز اول نظام اسلامی دانسته و پایبندی به اصول انقلاب را، بدون مجاهدت در این زمینه، سخنی بی‌معنی و ادعایی پوچ²¹ و دستیابی به اهداف والای نظام را مستلزم مبارزه با فقر می‌دانند²².

ب-1-2. بیکاری

کار و تلاش، راه استفاده از استعدادها و توانمندی‌هاست؛ شیوه‌ای است برای کسب درآمد، به‌زیستی، ارائه‌ی خدمات اجتماعی و تأمین سلامت در زندگی فردی و اجتماعی. مجموعه‌ی برنامه‌های نادرست اقتصادی، سیاست‌های جمعیتی، سنت‌های فرهنگی، برداشت‌های نادرست از شیوه‌های کسب و درآمد، تأمین زندگی، مهاجرت‌ها و کمبود مهارت‌های فنی به پدیده‌ی بیکاری می‌انجامد که سرآغاز تشکیل مشکلات اجتماعی- اقتصادی است. جامعه‌ای که در آن نیروی انسانی مازاد بر اشتغال پدید آید، یا کسب درآمد بدون کار و تلاش اقتصادی و از راه‌های کاذب ممکن شود، دیر یا زود بحران‌ها در آن رشد می‌کند و فسادهای اخلاقی، اجتماعی و اقتصادی ویرانگر نمود می‌یابد. از این روست که در تعالیم اسلامی، کار و شغل، گذشته از بُعد اقتصادی و درآمدزایی سالم، برای سلامت جامعه و زیست مطلوب ضروری است و یک وظیفه‌ی دینی محسوب می‌شود.

رهبری مشکل عمده²³ و از جمله نیازها و مطالبات حقیقی مردم²⁴ را اشتغال عنوان داشته و یکی از عوامل موثر در رفع محرومیت را مبارزه با بیکاری و ایجاد اشتغال می‌دانند²⁵. از دید ایشان تکیه‌گاه اصلی دولت باید مسئله‌ی اشتغال باشد²⁶، چرا که بیکاری فاصله‌ی بین طبقات فقیر و غنی را بیشتر می‌کند و عده‌ای را روز به روز به دره‌های فقر می‌راند و در مقابل، عده‌ای را به طرف قله‌های ثروت سوق می‌دهد²⁷. در هر حال به نظر ایشان بیکاری نباید سبب محرومیت از خیرات جامعه شود²⁸. لذا یکی از سیاست‌های کلی اصل 44 قانون اساسی، افزایش سطح عمومی اشتغال دانسته شده است.

ب-1-3. گرانی

نظام اسلامی نمی‌تواند بازار ناسالم را بپذیرد؛ زیرا مردم را عصبی و ناراضی می‌کند، پایبندی به اصول اخلاقی متزلزل می‌شود،

روح تعهد و احساس مسئولیت از میان می‌رود و آشفته‌گی‌ها، سودجویی‌ها و فسادها حاکم می‌شود، تورم، تقلب در کارها و توزیع نادرست شدت می‌یابد و انحصارگرایان با احتکار و تحمیل قیمت‌های غیرواقعی بر مردم، ثروت‌های بادآورده‌ای انباشته می‌کنند و جامعه را از حرکت درست باز می‌دارند.

گرچه گرانی يك معضل اقتصادي براي تمام اقشار جامعه است؛ ولي عمده‌ی فشار آن بر روي طبقات مستضعف و محروم است. 29. لذا از دید رهبري باید مجوزهایی که برخي دستگاه‌ها براي بالا بردن قیمت کالاها دارند، لغو شود. 30.

ب-1-4. تورم و کاهش ارزش پول ملي

رهبر معظم انقلاب لازمه‌ی برطرف کردن مشکل معیشتي اقشار مردم را اصلاح مباني اقتصاد کشور می‌دانند که مستلزم رفع تورم و تقویت ارزش پول ملي است. 31. ایشان رفع تورم و تقویت ارزش پول ملي را از مسائل مهم کشور می‌دانند. 32.

علت ضعف قدرت خرید در طبقات پایین مردم و عدم توانایی آن‌ها در تأمین زندگی‌شان نیز همین امر است. 33. تلاش براي رفع تورم و حفظ قدرت خرید گروه‌های متوسط و کم‌درآمد جامعه از سیاست‌های کلي برنامه‌ی سوم توسعه بود و در برنامه‌ی چهارم نیز بر مهار تورم و حفظ قدرت خرید گروه‌های کم درآمد و محروم و مستضعف و کاهش فاصله‌ی بین دهک‌های بالا و پایین درآمدی جامعه و اجرای سیاست‌های مناسب جبرانی تأکید شده است. رهبر انقلاب بر لزوم يك رقمي کردن نرخ تورم تأکید کرده. 34 و اصلاح مقررات مربوطه را در جهت مهار تورم لازم می‌دانند. 35.

ب-2. استفاده‌ی نادرست از سرمایه‌ها و منابع

ب-2-1. مصرف نادرست بیت‌المال

استفاده‌ی غیربهرینه از امکانات و منابع، بی‌تردید به انواع وابستگی‌ها می‌انجامد و فقر و عقب‌ماندگی را پدید می‌آورد. مصارف اسراف‌آمیز، فقدان مدیریت کارا و مناسب، نبود نظام تحقیقاتي فعال و پویا، نبود آگاهی‌های علمي- فني، سیاست‌گذاری‌های نادرست، برنامه‌ریزی‌های غیر اصولی و ... از جمله عواملی است که می‌تواند به استفاده‌ی غیربهرینه از منابع و امکانات بینجامد. با بررسی سخنان رهبر انقلاب برخي از مصادیق استفاده‌ی نادرست از بیت‌المال را می‌توان چنین برشمرد: خریدهای کلان بدون توجیه اقتصادی، سفرها و مأموریت‌های خارج از کشور بدون توجیه واقعی، توزیع امکانات به صورت غیرعادلانه، 36، استفاده از روش‌های غیرقانونی برای بهره‌برداری از ثروت‌های عمومی، 37، استفاده از بیت‌المال در مصارف شخصی و گروهی، 38، استفاده از بیت‌المال بدون رعایت اولویت مصارف آن، 39، سوء استفاده از عنوان و قدرت دولتي برای کسب آتی‌ه‌ی روشن 40 و

استفاده‌ی نادرست بیت‌المال علاوه بر اینکه نوعی اسراف محسوب می‌شود، پیامد مهم‌تری نیز به دنبال خواهد داشت؛ این پیامد عبارت است از فرهنگ‌سازی این امر در جامعه 41 و این پیامد بسیار خطرناک است، زیرا جهت حرکت اجتماع را تغییر می‌دهد. علاوه بر این، موجبات یأس و ناامیدی مردم را فراهم خواهد ساخت. 42. لذا باید با استفاده‌ی نادرست از بیت‌المال به عنوان يك فساد مقابله کرد.

ب-2-2. روابط ناسالم میان قدرت و ثروت

در اسلام، قدرت با اخلاق پیوسته است و روش‌هایی که برای کسب قدرت و حفظ آن به‌کار گرفته می‌شود، باید روش‌های اخلاقی باشد. بر طبق تعالیم اسلامی هیچ کس حق ندارد برای کسب قدرت به هر وسیله‌ای متوسل شود، چرا که در این صورت قدرت به دست آمده، قدرتي نامشروع و ظالمانه است. 43.

در برخي کشورها، احزاب با بده‌بستان‌های سیاسی و اقتصادی افرادی را برای برخي پست‌ها انتخاب می‌کنند. 44 و انتخابات در آن‌ها تابع صندوق‌های پول قدرتمندان و ثروتمندان و خواست احزاب قدرت‌گرای آن‌هاست. 45. اما از دیدگاه رهبر انقلاب، استفاده‌ی نامشروع از ثروت و مقام برای کسب قدرت جایز نیست. زیان بزرگ فساد اقتصادی در دستگاه‌های دولتي این است که پول در خدمت قدرت و قدرت در خدمت پول قرار گرفته و دور باطلی به وجود آید. 46. در نظام اسلامی استفاده از قدرت برای به دست آوردن پول از بزرگ‌ترین جرائم به حساب می‌آید. رهبري نیز به نامزدهای انتخابات سفارش می‌کند که خود را وام دار ثروتمندان و قدرتمندان قرار ندهند، چرا که در این صورت این شخص باید منافع آن افراد را تأمین کند و از تأمین مصالح ملت و دلسوزي برای آنان باز می‌ماند. 47.

ب-2-3. عدم اولویت دادن به امور اقتصادی با اهمیت‌تر در تنظیم سیاست‌ها

یکی از مصادیق تقوا و رعایت امانت، رعایت اولویت‌ها در هزینه کردن است. رهبر انقلاب در این خصوص بر این اعتقادند که صرف مفید بودن يك عمل، مجوز اقدام به آن نیست؛ بلکه آن عمل باید اولویت داشته باشد. 48. ایشان دو مورد را در اولویت برنامه‌های اقتصادی می‌دانند:

1. حل مشکلات اقتصادی مردم و حفظ امید آنان؛ 49؛

2. رفع محرومیت به نفع ایجاد عدالت. 50.

ب-3. فسادهای مالی- اداری

ب-3-1. فساد مالی در گلوگاه‌های اقتصادی

یکی از روش‌ها برای تحقق صرفه‌جویی اقتصادی و امنیت سرمایه‌گذاری، به حداقل رساندن مفاصد اقتصادی به عنوان عاملی است که توانایی حکومت‌ها را در به‌کارگیری کارآمد منابع و ثروت‌های جامعه تضعیف می‌کند. یکی از شاخصه‌های حکومت علوی مبارزه با مفاصد مالی و اقتصادی است. جمهوری اسلامی که هدفش برافراشتن پرچم عدالت اسلامی است نباید در این راه غفلت کند. مبارزه با مفاصد اقتصادی تا جایی اهمیت دارد که رهبر انقلاب پیامی در خصوص مبارزه‌ی همه‌جانبه با فساد

مالي و اقتصادي به رؤساي قوا صادر فرمودند 51. برخي دلايل اهميت مبارزه با فساد اقتصادي به اين شرح است:
الف. ايجاد امنيت در سرمايه‌گذاري 52؛

ب. جلب اعتماد عمومي و دلسرد نشدن مردم 53

ج. دور ماندن از ويژه‌خواري و به هدر رفتن ثروت عمومي 54؛

د. عدم سرايت فساد به بدنه‌ی اقتصادي کشور 55؛

ه. در تنگنا قرار نگرفتن فعاليت اقتصادي سالم 56.

ب-3-2. زندگي اشرافي برخي مسئولان

در نظام اسلامي گرچه ثروت‌ها و امکانات در اختيار رهبر و دولت است، اما مسئولان مي‌بايست از حد ساده‌زيستي پا فراتر ننهند و در زندگي فردي و اجتماعي از مردم فاصله نگیرند. نظام ديني مديراني مي‌طلبد که فراتر از زندگي شخصي خود بينديشند. آنان بايد چشم از کالاها و امکانات بپوشند و فريفته‌ی زرق و برق دنيا نگردند و الگويي مناسب براي همه شوند. در نظام اسلامي، قبول مسئوليت‌ها و مديريت نهادها و بخش‌هاي مختلف جامعه، وسيله‌اي براي خدمت است، نه طعمه‌اي براي غارت و امتيازطلبي. رهبر انقلاب نسبت به به‌وجود آمدن مسابقه‌ی رفاه بين مسئولان اعلام خطر مي‌کنند 57 و امکان به‌وجود آمدن مترفين در جامعه‌ی اسلامي را محتمل مي‌داند 58. رهبر انقلاب آفت زندگي اشرافي مسئولان را از دو جهت مي‌داند؛ نخست اشرافي‌گري در مال مردم و ثروت عمومي و ثانياً معرفي کردن اشرافي‌گري به عنوان يك ارزش در جامعه و تغيير فرهنگ عمومي در اين جهت 59.

ب-3-3. ذي‌نفع بودن مسئولان در توزيع امکانات

رهبر انقلاب وزرا و مسئولان بالاي کشور را از ورود به فعاليت‌هاي اقتصادي شخصي و گروه‌ي باز مي‌دارند؛ «در فعاليت‌هاي اقتصادي، هر چه که خودتان را دور نگه داريد و پرهيز کنيد، به نفع شما و کارتان و به نفع کشور است؛ بلکه به نظر من، از هر کاري به غير از آن کار ويژه‌ي خودتان، اجتناب کنيد، براي اين که بتوانيد کار خودتان را انجام بدهيد 60». يکي از سياست‌هاي کلي اصل 44 قانون اساسي نيز ذي‌نفع نبودن دست‌اندرکاران واگذاري و تصميم‌گيرندگان دولتي در واگذاري‌ها است 61.

ب-4-1. ظلم‌هاي اجتماعي

ب-4-1-1. تبعيض

از ديد رهبري، ظلم و تبعيض و فساد خصوصيت زندگي جاهلي بوده است 62، اما امروز نيز ممکن است گريبان‌گير بشريت و حتي جامعه‌ی اسلامي شود. دليل اصلي ظلم، فساد و تبعيض آن است که انسان در مقابل حدود قانون و شرع احساس تنگي جا کند 63. روح استبداد و استکبار سبب مي‌شود که انسان هيچ حدي براي خود نشناسد و در مقابل هر چيزي که مانع دستيابي او به منافعهش شود، جبهه‌گيري کند. اهميت اين موضوع از آن جهت است که امروز کشور نيازمند توسعه‌ی مادي و معنوي همراه با عدالت و بدون تبعيض و فساد و افزون‌خواهی‌های غيرقانوني است. تبعيض خود داراي اقسامی است که در ادامه به توضيح آن‌ها می‌پردازيم.

ب-4-1-1-1. تبعيض در اجراي قانون

از ديدگاه رهبر انقلاب همه در مقابل قانون يکسان محسوب مي‌شوند 64 و هيچ کس حق ندارد با انتساب خود به ديگري، خود را مبراي اجراي قانون بداند.

ب-4-1-2. تبعيض در بهره‌مندي از امکانات

مقتضاي عدالت اسلامي اين است که همه‌ی افراد جامعه برخورداري‌هاي لازم و مناسب شأن انساني يك مؤمن را داشته باشند و تبعيض‌ها و بهره‌مندي‌هاي ناحقي که در جوامع فاسد دنيا وجود دارد، برچيده شود 65. يکي از شاخصه‌هاي عدالت اجتماعي اين است که نگاه دستگاه قدرت و حکومت نسبت به آحاد مردم يکسان باشد 66 و عده‌ی خاصي براي خود حق ويژه‌اي قائل نباشند 67. در جامعه‌اي که امکانات و ابزارهاي توليد و کسب درآمد در انحصار افراد خاص درآمده است، طبيعي است که توده‌هاي مردم با کمبودهايي مواجه مي‌شوند و تلاش آن‌ها براي بهبود وضعيت زندگي موثر نمي‌افتد. ايجاد فرصت‌هاي برابر براي همگان از سياست‌هاي کلي اصل 44 قانون اساسي نيز مي‌باشد 68. اهميت بهره‌مندي عادلانه از امکانات جامعه از آن جهت است که تنها در چنين فضايي است که مردم مي‌توانند به اهداف والاي نظام اسلامي يعني معنويت و تکامل روحي و تعالي اخلاقي دست پيدا کنند 69.

ب-4-1-3. تبعيض در فراهم آوردن امنيت براي اقشار گوناگون

دولت اسلامي وظيفه دارد با ايجاد نظام تأمين اجتماعي و ساماندهي مناسب آن، نظارت بر جريان‌هاي اقتصادي و کنترل توليدات و قيمت‌ها، ناامي خاطر را در امور زندگي مردم برطرف سازد و با تشکيلات نظامي و انتظامي توانمند و کارا، جامعه‌ی اسلامي را از گزند دشمنان خارجي و آشوب‌طلبان داخلي و اخلاک‌گران مصونيت بخشد. رهبر انقلاب نيز با تأکيد بر ضرورت امنيت براي سازندگي، تجارت و هر امر ديگري، بر عدم تبعيض در فراهم آوردن امنيت براي شهرهاي مختلف 70 و براي قشرهاي مختلف 71 تأکيد مي‌ورزند.

ب-4-2. فساد اداري، توجه به سفارش‌ها و پارتي‌بازي

آفت جوامع بشري اين است که کساني با تکیه بر حزب و گروه يا عشيره و قوم خود، حقوق عمومي را نادیده بگیرند 72. ارتباط

با دستگاه‌های اجرایی باید منطقی، قانونی و انسانی باشد و راه برای هر گونه ارتباط آلوده با دستگاه‌های اجرایی بسته گردد73. لذا هرگونه توجه به سفارش‌ها و پارتی‌بازی ممنوع بوده74 و همگان در این خصوص وظیفه‌ی نهی از منکر را بر عهده دارند75.

ب-5. نابرابری در استفاده از موقعیت‌ها و اختلاف درآمدها

ب-5-1. اختلافات طبقاتی

در نظام اسلامی هدف عدالت است که با رشد، توسعه و پیشرفت سازگار است. رشد و توسعه مقدمه‌ی عدالت است76 و صرف افزایش تولید ناخالص ملی کفایت نمی‌کند77؛ بلکه باید در کنار افزایش حجم ثروت ملی، از به‌وجود آمدن شکاف طبقاتی و شکل‌گیری یک طبقه‌ی ممتاز در نظام جلوگیری کرد. نظام اسلامی برای حفظ کرامت اسلامی78 و فراهم آوردن زمینه‌ی رشد و تعالی برای همگان، پر کردن شکاف طبقاتی را از اصول اصلی خود79 و بزرگ‌ترین مسئولیت مسئولان خود80 می‌داند. در نظام اسلامی، اختلاف طبقاتی بیش از فقر آزاردهنده است81. بر این اساس بی‌اعتنایی به گسترش شکاف طبقاتی در ذهن و عمل برنامه‌ریزان از نقاط استفهام‌برانگیز در جمهوری اسلامی است82 و هر جایی که شکاف بین طبقه‌ی فقیر و غنی جامعه وجود داشته باشد، خروج از صراط مستقیم جمهوری اسلامی83 شناخته می‌شود.

ب-5-2. ثروت‌های بادآورده و نامشروع

در اسلام اصل مالکیت به رسمیت شناخته شده است و کسب ثروت از راه صحیح مورد قبول است، اما اگر کسانی با روش‌های غیرقانونی به ثروت‌های کذایی برسند، این ثروت از اصل نامشروع است84. از دید رهبر معظم انقلاب، علل به‌وجود آمدن ثروت‌های بادآورده و نامشروع را می‌توان چنین برشمرد: فعالیت‌های اقتصادی بدون دادن مالیات85، دنبال ثروت رفتن بدون نگاه عدالت‌محور86، مفاسد اقتصادی87، ضعف قوانین اقتصادی مربوطه88، استفاده‌ی سودجویان از نوسان قیمت‌ها89، عدم تعهد و دلسوزی و لغزش‌های گوناگون از سوی برخی از مسئولان90، سوءاستفاده از قدرت91، مشرف بودن بر مراکز قدرت92 و ...

نظام اسلامی باید با آنان که خوی و منش فزون‌خواهی دارند و در راستای سودجویی و زراندوزی، به فراسوی زندگی مادی کمتر می‌اندیشند و به حقوق بیکران جامعه و مردم بی‌توجهند، به شدت برخورد کند و از موجودیت و شخصیت کسانی که صادقانه تلاش می‌کنند دفاع کند. همچنین نظام اسلامی باید از استفاده‌های غیرمنطقی و غیرصحیح مسبب تحصیل ثروت‌های کلان جلوگیری کند و با کسانی که با ثروت‌های عمومی بازی می‌کنند، برخورد قانونی، قضایی و انتظامی لازمه را انجام دهد93.

ب-6. عدم توجه به امور اقتصادی اقشار آسیب‌پذیر

یکی از چالش‌های ناشی از بی‌عدالتی اجتماعی، عدم اتخاذ سیاست‌های اقتصادی معیشت‌محور برای قشرهای کم‌درآمد است. معلمان94، کارگران95، ایثارگران96 و محرومان97 از جمله اقشار آسیب‌پذیری هستند که از دید مقام معظم رهبری توجه جدی به آن‌ها لازم است.

اولویت قشرهای محروم و مستضعف در تنظیم برنامه‌های کشور را می‌توان در سیاست‌های کلی اصل 44 قانون اساسی نیز مشاهده نمود؛ مانند ایجاد زیربنای اقتصادی با اولویت مناطق کمتر توسعه یافته98. علت اولویت این قشر در برنامه‌ریزی‌های کشور نخست آن است که احتیاج این قشر بیشتر است و عدل، توجه بیشتر به این قشر را اقتضا می‌کند99 و دوم آنکه این قشر سربازان واقعی انقلاب بوده100 و جزء صادق‌ترین و با اخلاص‌ترین یاوران انقلاب101 محسوب می‌شوند و رفع محرومیت از آنان باید در صدر برنامه‌های نظام قرار گیرد. البته اولویت قشر محروم، نه فقط در بخش اقتصادی، بلکه در انواع و اقسام خدمات فرهنگی نیز هست102. در این خصوص، نقش نهادهای امداد‌رسان چون کمیته امداد و سازمان بهزیستی قابل توجه می‌باشد103.

ب-7. عدم تدوین قوانین مناسب

زیست اجتماعی سالم و روند درست کارها و حفظ جامعه در برابر خطرها و آسیب‌ها و قرار گرفتن هر کس و هر چیز در موقعیت خود، اقتضا می‌کند قوانینی مناسب با اوضاع آن جامعه وضع گردد و قانون در همه‌ی سطوح جامعه و نهادها حکومت کند و در حق همه به طور یکسان اعمال گردد. قانونمندی سبب خواهد شد که اموری چون واسطه‌گری، رشوه، فعالیت‌های اقتصادی ویرانگر و درآمدهای ناسالم در اجرای قانون خلل ایجاد نکند.

با تدوین قوانین مناسب در یک جامعه‌ی قانون‌مدار، زمینه‌های سوءاستفاده از قدرت و مال کمتر پدید می‌آید، ناتوانان به حق خویش دست می‌یابند و فرصت‌طلبان نمی‌توانند جامعه را به انواع فسادها بیالایند. از دیدگاه رهبر انقلاب، طبقات محروم و مستضعف باید در قوانین مورد توجه قرار گیرند104. همچنین باید جستجوی قوانینی که موجب گشایش اقتصادی برای طبقات کم‌درآمد است، در اولویت قرار داد105. در نظام کلان اقتصادی نیز وضع قوانین در جهت احساس امنیت شغلی کارگر و احساس امنیت سرمایه‌گذاری سرمایه‌گذار106 و کاهش شکاف طبقاتی107 باید مدنظر قرار گیرد.

رهبر انقلاب همچنین بر اصلاح قوانین معیوب اقتصادی تأکید دارند که برخی از آن‌ها از دید ایشان به این شرح است: قوانینی که موجب بردن سودها و بهره‌های بی‌حساب و کلان از موجودی‌های کشور می‌شود108، قوانینی که موجب شکاف طبقاتی در جامعه می‌شود109، قوانینی که در آن‌ها میان وظایف نهادهای نظارتی و بازرسی تداخل به‌وجود آمده است و اصلاح مقرراتی که انحصارهایی در فعالیت‌های اقتصادی به‌وجود آورده یا خواهد آورد110.

ب-8. ترجیح بخش دولتی و عمومی بر بخش خصوصی و تعاونی‌ها

بر اساس اصل 44 قانون اساسی، نظام اقتصادی کشور بر پایه‌ی سه بخش دولتی، تعاونی و خصوصی استوار شده است. در

دهه‌ی اول انقلاب به خاطر جنگ تحمیلی مالکیت دولتی به شکلی فراتر از آنچه که در اصل 44 دیده شده بود گسترش پیدا کرد. اما پس از جنگ نیز از خصوصی‌سازی غفلت شد. از طرف دیگر، امروز دستیابی به اهداف سند چشم‌انداز بیست ساله، مستلزم رشد 12 درصدی سرمایه‌گذاری در ایران است که طبعاً این رشد از توان دولت خارج است. لذا اجرائی کردن اصل 44 از اهمیت به‌سزایی برخوردار است. با اجرایی شدن این اصل، زمینه برای حضور بخش‌های تعاونی و خصوصی در نظام اقتصادی کشور بیشتر فراهم می‌شود.

رهبر انقلاب با رد منافات داشتن خصوصی‌سازی با مبارزه با مفاسد اقتصادی، مبارزه با فساد را بستر ساز رقابت سالم اقتصادی دانسته و آن را در راستای اجرای سیاست‌های اصل 44 قانون اساسی می‌دانند¹¹¹. همچنین ممکن است عده‌ای این ایراد را وارد کنند که خصوصی‌سازی سبب می‌شود که عده‌ای از مردم دارای ثروت‌های کلان گردند. ایشان در پاسخ، معتقد است که ثروتمند شدن از راه قانونی و مشروع، از نظر اسلام هیچ ایرادی ندارد¹¹².

نتیجه‌گیری

با توجه به آنکه تحقق عدالت اجتماعی از اهداف بعثت انبیا و به تبع آن تشکیل حکومت اسلامی است، در جهت نیل به این مقصود به بررسی مفهوم عدالت پرداختیم و بیان کردیم که در نگاه کلان در خصوص مفهوم عدالت و مرجع تشخیص عدالت، دو نظر وجود دارد: نظر اول، عدالت عرفی و نظر دوم، عدالت واقعی. دیدگاه رهبر معظم انقلاب در این خصوص بر عدالت واقعی است. زیرا با توجه به تعاریف ارائه شده از عدالت در جهان‌بینی اسلامی، یعنی «دادن هر حقی به صاحب آن» و «قرار دادن هر چیزی سر جای خود»، شناخت عدالت متوقف بر شناخت حق است و حق عبارتست از قرار حقیقی عالم هستی. از طرف دیگر آنچه که کاملاً با نظام هستی و عالم واقع هماهنگ است شرع مقدس می‌باشد، زیرا در جهان‌بینی اسلامی تشریع با تکوین کاملاً هم‌خوانی دارد. بنابراین در اندیشه‌ی معظم له عمل به هر چه که بر مبنای شرع باشد، عدالت است و چون با پیروزی انقلاب اسلامی، شرع منور اسلام در قالب قوانین و مقررات مصوب مجالس قانون‌گذاری به منصفی ظهور رسیده است عدالت عبارت است از هر چه که منطبق بر قانون نظام اسلامی باشد.

بعد از آن به چالش‌های بی‌عدالتی اجتماعی در کشور که مقدمه‌ی درک راهکارهای تحقق عدالت اجتماعی است پرداختیم. بررسی این چالش‌ها تصویر روشنی از وضعیت کنونی جامعه‌ی ایران و فاصله‌ی آن تا جامعه‌ی عدالت‌محور ترسیم می‌نماید و دست‌مایه‌ای است برای حرکت از وضعیت موجود به سمت وضعیت مطلوب.

چالش‌های بی‌عدالتی اجتماعی از دید رهبر انقلاب در چند دسته قابل تقسیم است؛

- دسته‌ی اول، محرومیت‌ها و معضلات اقتصادی است که شامل فقر، بیکاری، گرانی و کاهش ارزش پول ملی می‌شود؛
- دسته‌ی دوم، شامل استفاده‌ی نادرست از سرمایه‌ها و منابع است که شامل مصرف نادرست بیت‌المال، روابط ناسالم ثروت و قدرت و عدم اولویت دادن به امور اقتصادی با اهمیت‌تر در تنظیم سیاست‌ها می‌شود؛
- دسته‌ی سوم، شامل انواع فسادهای مالی و اداری است که سبب عدم امنیت در سرمایه‌گذاری، سلب اعتماد عمومی، دل‌سرد شدن مردم، به هدر رفتن ثروت عمومی، سرایت فساد به بدنه‌ی اقتصادی کشور و در تنگنا قرار گرفتن فعالیت‌های اقتصادی سالم می‌شود؛

- دسته‌ی چهارم، شامل ظلم‌های اجتماعی چون فساد اداری و توجه به سفارش‌ها و پارتنری است؛

- دسته‌ی پنجم، شامل اختلافات طبقاتی و ثروت‌های بادآورده و نامشروع است.

عدم توجه به امور اقتصادی اقشار آسیب‌پذیر و عدم تدوین قوانین مناسب در این زمینه و ترجیح بخش دولتی بر بخش خصوصی و تعاونی‌ها از دیگر شاخص‌های بی‌عدالتی اجتماعی است.

مقاله‌ی حاضر به بررسی مفهوم عدالت و چالش‌های ناشی از بی‌عدالتی اجتماعی در کشور پرداخت و نسبت وضعیت کنونی جامعه‌ی ایران را با جامعه‌ی آرمانی تبیین نمود. اما بی‌تردید، برای رسیدن به چنین جامعه‌ای نیاز به شناخت بسترها و راهبردهای تحقق عدالت در کنار پیشرفت و طراحی مدلی اسلامی- بومی بر اساس آن خواهد بود که این مهم می‌تواند موضوعی برای پژوهش‌های آینده در این خصوص باشد.

پی‌نوشت‌ها

*نویسنده: مجتبی جاویدی دانشجوی دکتری حقوق جزا و جرم‌شناسی دانشگاه امام صادق(ع)

1. طباطبایی، المیزان فی تفسیر القرآن، ج 1: 371.

2. نهج‌البلاغه: حکمت 437.

3. بیانات در خطبه‌های نماز جمعه‌ی تهران، 1377/2/18.

4. بیانات در دیدار مسئولان قوه‌ی قضاییه، خانواده‌های شهدای هفتم تیر و جمعی از قضات 1380/4/7.

5. بیانات در دیدار با جمعی از مسئولان و کارکنان نهادها و سازمان‌های خدماتی و حمایت‌کننده از مستضعفان و محرومان 1368/7/12.

6. بیانات در دیدار کارگزاران و مسئولان نظام و مهمانان کنفرانس وحدت اسلامی 1373/6/4.

7. بیانات در دیدار با رئیس و مسئولان قوه‌ی قضاییه 1368/6/20.

8. بیانات در دیدار با مسئولان دفتر نهضت سوادآموزی، رئیس و جمعی از مسئولان ادارات شهربانی، جمعی از ناظران و اعضای

- هیئت نظارت شورای نگهبان و هیئت اجرایی در انتخابات مجلس خبرگان و مسئولان وزارت کشور، به همراه گروهی از مردم استان لرستان و شهرهای آبادان، لاهیجان و شوشتر 1369/7/4.
9. بیانات در دیدار رئیس و مسئولان قوه قضائیه 1388/4/7.
10. بیانات در خطبه های نماز جمعه تهران 1377/2/18.
11. بیانات در دیدار با مسئولان و کارگزاران نظام جمهوری اسلامی 1368/11/9.
12. بیانات در سالروز ارتحال امام خمینی(ره) 1381/3/14.
13. بیانات در دیدار کارگزاران و قشرهای مختلف مردم در روز ولادت امام علی (ع) 1371/10/17.
14. بیانات در دیدار رئیس جمهور و اعضای هیئت دولت 1383/6/4.
15. پیام رهبری به ملت ایران در پایان چهلمین روز ارتحال حضرت امام خمینی(ره) 1368/4/23.
16. بیانات در دیدار رئیس جمهور و هیئت وزیران 1384/6/8.
17. بیانات در جمع مردم استان اردبیل 1379/5/3.
18. بیانات در دیدار با نمایندگان دوره ششم مجلس شورای اسلامی 1379/3/29.
19. بیانات در دیدار جمعی از مدیران و مسئولان وزارت آموزش و پرورش 1381/4/26.
20. بیانات در دیدار مردم پاکدشت در سالروز عید سعید غدیر 1383/11/10.
21. پیام به مناسبت اولین سالگرد ارتحال حضرت امام خمینی(ره) 1369/3/10.
22. بیانات در اجتماع مردم جیرفت 1384/2/17.
23. بیانات در اجتماع با شکوه مردم استان زنجان 1382/7/21.
24. بیانات در دیدار نمایندگان مجلس شورای اسلامی 1382/3/7.
25. بیانات در دیدار رئیس جمهور و اعضای هیئت دولت 1380/6/5.
26. بیانات در خطبه های نماز جمعه تهران 1380/2/28.
27. همان.
28. همان.
29. بیانات در دیدار اعضای هیئت دولت 1382/6/5.
30. بیانات در جمع مردم ورامین 1382/3/22.
31. بیانات در دیدار معلمان و کارگران 1382/2/10.
32. بیانات در اجتماع مردم استان زنجان 1382/7/21.
33. بیانات در دیدار با رئیس جمهور و هیئت وزیران به مناسبت هفته دولت 1375/6/8.
34. بیانات در دیدار مسئولان و کارگزاران نظام جمهوری اسلامی ایران 1382/5/15.
35. بیانات در دیدار با رئیس جمهور و هیئت وزیران به مناسبت هفته دولت 1375/6/8.
36. بیانات در دیدار رئیس جمهور و اعضای هیئت دولت 1380/6/5.
37. بیانات در دیدار با کارگران و معلمان به مناسبت روز جهانی کارگر و سالگرد شهادت استاد مطهری 1379/2/14.
38. بیانات در دیدار مسئولان و کارگزاران نظام به مناسبت عید «غدیر خم» 1371/3/30.
39. بیانات در دیدار اساتید دانشگاه های سراسر کشور 1381/8/22.
40. بیانات در دیدار کارگزاران نظام جمهوری اسلامی ایران 1381/8/20.
41. بیانات در دیدار رئیس جمهور و اعضای هیئت دولت 1380/6/5.
42. همان.
43. بیانات در خطبه های نماز جمعه تهران 1379/12/26.
44. بیانات در دیدار اقشار مختلف مردم 1384/3/25.
45. بیانات در خطبه های نماز جمعه تهران 1384/5/28.
46. بیانات در دیدار اقشار مختلف مردم به مناسبت نیمه شعبان در مصلاي تهران 1381/7/30.
47. بیانات در خطبه های نماز جمعه تهران 1382/11/24.
48. بیانات در دیدار با کارگزاران نظام جمهوری اسلامی ایران 1378/10/4.
49. بیانات در دیدار با نمایندگان دوره ی ششم مجلس شورای اسلامی 1379/3/29.
50. 5/6/1380 بیانات در دیدار رئیس جمهور و اعضای هیئت دولت.
51. فرمان به رؤسای قوا برای مبارزه ی همه جانبه با فساد مالی و اقتصادی 1380/2/10.
52. همان.

53. همان.
54. بیانات در دیدار نمایندگان مجلس شورای اسلامی 27/3/1383.
55. بیانات در دیدار گروه کثیری از اصناف 1380/4/10.
56. بیانات در اجتماع مردم همدان 1383/4/15.
57. پیام به دومین همایش سراسری تشکلهای اسلامی دانشگاههای علوم پزشکی 1381/8/6.
58. بیانات در دیدار با مسئولان و کارگزاران نظام جمهوری اسلامی ایران 1370/5/23.
59. بیانات در دیدار از دانشگاه صنعتی شریف 1378/9/1.
60. بیانات در دیدار با رئیس جمهور و هیئت وزیران به مناسبت هفتهی دولت 1375/6/8.
61. ابلاغ سیاستهای کلی اصل 44 قانون اساسی توسط رهبری 1384/3/1.
62. بیانات در دیدار مسئولان و کارگزاران نظام به مناسبت عید مبعث 1373/10/10.
63. بیانات در خطبههای نماز عید سعید فطر 1380/9/25.
64. بیانات در دیدار با مسئولان قوهی قضائیه و خانوادههای شهدای هفتم تیر 1379/4/7.
65. بیانات در مراسم بیعت هزاران نفر از نمایندگان کارگران سراسر کشور 1368/4/5.
66. بیانات در دیدار با اقشار مختلف مردم به مناسبت میلاد حضرت علی(ع) 1375/9/5.
67. بیانات در دیدار با مسئولان و کارکنان وزارتخانههای بازرگانی، کشاورزی، اطلاعات، و پست و تلگراف و تلفن، مسئولان بنیاد شهید، بنیاد مستضعفان و جانبازان، و بنیاد مسکن، مسئولان عقیدتی، سیاسی و فرماندهان نواحی ژاندارمری سراسر کشور و جمعی از خانوادههای معظم شهدا و جانبازان، در خجسته سالروز ولادت امام زمان(عج) 1368/12/22.
68. ابلاغ سیاستهای کلی اصل 44 قانون اساسی توسط رهبری 1384/3/1.
69. بیانات در اجتماع مردم جیرفت 1384/2/17.
70. بیانات در دیدار با جمعی از فرماندهان و پرسنل نیروی انتظامی 1376/4/25.
71. بیانات در دیدار با رئیس جمهور و هیئت وزیران به مناسبت آغاز هفتهی دولت 1376/6/2.
72. بیانات در دیدار با مسئولان قوهی قضاییه و خانوادههای شهدای هفتم تیر 1379/4/7.
73. بیانات در دیدار نمایندگان مجلس شورای اسلامی 1384/3/8.
74. بیانات در دیدار نمایندگان دوره ی چهارم مجلس شورای اسلامی 71/3/20.
75. بیانات در خطبههای نماز جمعهی تهران 1379/9/25.
76. بیانات در دیدار با رئیس جمهور و هیئت وزیران به مناسبت بزرگداشت هفته دولت 1374/6/8.
77. بیانات در دیدار کارگزاران و قشرهای مختلف مردم، در روز ولادت حضرت امیرالمؤمنین(ع) 1371/10/17.
78. بیانات در دیدار با نمایندگان دوره ی ششم مجلس شورای اسلامی 1379/3/29.
79. بیانات در اجتماع بزرگ زائران حرم امام خمینی(ره) 1381/3/14.
80. بیانات در دیدار اساتید و دانشجویان دانشگاههای استان زنجان 1382/7/22.
81. بیانات در دیدار هیئت رئیسه و نمایندگان مجلس شورای اسلامی 1381/3/7.
82. پیام رهبری به دومین همایش سراسری تشکلهای اسلامی دانشگاههای علوم پزشکی 1381/8/6.
83. بیانات در اجتماع مردم جیرفت 1384/2/17.
84. بیانات در دیدار با دانشجویان در دانشگاه شهید بهشتی 1382/2/22.
85. پیام به مناسبت آغاز سال 1375/1/1.
86. بیانات در دیدار رئیس جمهور و هیئت وزیران 6/1384/8.
87. بیانات در دیدار اعضای شورای شهر و شهردار تهران 1382/9/17.
88. بیانات در دیدار با جمعی از فرماندهان و پرسنل نیروی انتظامی 1376/4/25.
89. بیانات در دیدار با اعضای جامعهی انجمنهای اسلامی اصناف و بازار و مجامع امور صنفی سراسر کشور 1370/4/13.
90. بیانات در دیدار گروه کثیری از اصناف 1380/4/10.
91. بیانات در اجتماع مردم همدان 1383/4/15.
92. بیانات در دیدار با جمعی از فرماندهان و پرسنل نیروی انتظامی 1376/4/25.
93. همان.
94. بیانات در دیدار فرهنگیان و معلمان استان کرمان 1384/2/12.
95. بیانات در دیدار با گروه کثیری از معلمان و مسئولان امور فرهنگی کشور و جمعی از کارگران، به مناسبت روز معلم و روز جهانی کارگر 1369/2/12.

96. ابلاغ نامه در مورد سیاست‌های کلی برنامه ی چهارم توسعه به رئیس جمهور وقت، جناب آقای خاتمی 1382/9/11.
97. پیام به مناسبت دومین سالگرد ارتحال حضرت امام خمینی(ره) 1370/3/13.
98. ابلاغ سیاست‌های کلی اصل 44 قانون اساسی توسط رهبری 1384/3/1.
99. بیانات در دیدار با مسئولان و کارگزاران نظام جمهوری اسلامی ایران 1370/5/23.
100. بیانات در اجتماع مردم در مراسم نهمین سالگرد ارتحال حضرت امام خمینی(ره) 1377/3/14.
101. پیام به مناسبت اولین سالگرد ارتحال حضرت امام خمینی(ره) 1369/3/10.
102. بیانات در دیدار با حجت‌الاسلام والمسلمین هاشمی رفسنجانی رئیس جمهور و هیئت وزیران، به همراه حجت‌الاسلام والمسلمین حاج سید احمد خمینی، به مناسبت آغاز فعالیت کابینه 1368/6/8.
103. بیانات در دیدار جمعی از اعضای «نیروی انتظامی»، کارکنان «سازمان تأمین اجتماعی»، «سازمان بهزیستی» و اساتید و دانشجویان دانشگاه‌ها 1373/4/29.
104. بیانات در دیدار با گروه کثیری از معلمان و مسئولان امور فرهنگی کشور و جمعی از کارگران، به مناسبت روز معلم و روز جهانی کارگر 1369/2/12.
105. پیام به مناسبت افتتاح چهارمین دوره ی مجلس شورای اسلامی 1371/3/7.
106. بیانات در دیدار جمعی از معلمان و کارگران 1383/2/12.
107. بیانات در دیدار هیئت رئیسه و نمایندگان مجلس شورای اسلامی 1381/3/7.
108. بیانات در دیدار با رئیس جمهور و هیئت وزیران به مناسبت هفته ی دولت 1375/6/8.
109. بیانات در دیدار نمایندگان مجلس شورای اسلامی 1383/3/27.
110. پیام در رابطه با سیاست‌های کلی برنامه سوم توسعه به دولت 1378/3/2.
111. بیانات در دیدار مسئولان اقتصادی و دست‌اندرکاران اجرای اصل 44 قانون اساسی 85/11/30.
112. همان.
- *منبع: فصلنامه تخصصی علوم انسانی اسلامی صدرا، شماره 10 تابستان 93.